

คลี่คลายสายานที: การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีส่วนร่วม ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี

Unraveling the River: Action Research for Participatory Water Resource Management in Suphan Buri Province

ภูมิ มุลศิลป์¹ สถาพร มนต์ประภัสสร² สายชล ปัญญชิต³ จิตอุษา ชันทอง⁴ อชิระ อุตมาน⁵
ภูเบศ วณิชชานนท์⁶ และ ปรมินทร์ ตั้งโอภาสวิไลสกุล⁷

Poom Moolsilpa, Sathaporn Monprapussorn, Saichol Panyachit, Jitusa Khanthong,
Achira Uttaman, Phoobade Wanitchanon, and Poramin Tangopasvilaisakul

Received: January 04, 2025

Revised: March 23, 2025

Accepted: March 27, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาสารสนเทศระดับชุมชนผ่านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ และ 2) ยกระดับกลไกการมีส่วนร่วมของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการจากผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 60 คน โดยอาศัยเทคนิคการวิจัยด้วยวิธีการสนทนากลุ่มการจัดอบรมเครือข่ายผู้นำชุมชนนักสารสนเทศกับการจัดการทรัพยากรน้ำ และปฏิบัติการจัดทำสารสนเทศการบริหารจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อได้รับข้อมูลเรียบร้อยแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า 1) การจัดทำสารสนเทศระดับชุมชนผ่านแผนที่ทางเดินน้ำช่วยสนับสนุนให้เกิดการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ การที่ผู้คนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในสารสนเทศทรัพยากรน้ำผ่านแผนที่ทางเดินน้ำได้นำมาสู่การกำหนดแผนบริหารจัดการน้ำร่วมกันบนฐานฉากทัศน์ของน้ำท่วมและน้ำแล้ง ซึ่งได้อาศัยกลไกของสภาองค์กรชุมชนเป็นพื้นที่ทางสังคมในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน 2) การยกระดับกลไกการมีส่วนร่วมของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ การที่สภาองค์กรชุมชนได้เข้ามา

¹⁻⁷ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ; Srinakharinwirot University

Corresponding author, e-mail: phoobade@swu.ac.th, Tel. 086-0500775

ส่วนสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำและทำให้เกิดการสื่อสารสิทธิชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพเกิดขึ้นภายใต้กลไกการสื่อสาร 5 ส. ประกอบด้วย สารสนเทศดี สื่อสารดี สร้างสรรค์ดี เสริมพลังดี และส่วนร่วมดี ซึ่งช่วยยกระดับการสื่อสารในชุมชนในการสื่อสารการจัดการทรัพยากรน้ำได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ: การจัดการทรัพยากรน้ำ, การมีส่วนร่วมของชุมชน, สารสนเทศทรัพยากรน้ำ, จังหวัดสุพรรณบุรี

Abstract

The purposes of this research article were 1) to develop community-level information through communication of community rights and water resource management, and 2) to enhance the participation mechanisms of the Subdistrict Community Organization Council in communicating community rights and water resource management. The research utilized action research methods with 60 participants. The research used focus group discussions, training of a network of community leaders and water resource management information specialists, and a community-participatory water management information production workshop. The data were analyzed for content. The research findings revealed that 1) community-level information creation through waterway maps facilitated communication of community rights and water resource management. The community's understanding of water resource information through waterway maps led to the development of a collaborative water management plan based on flood and drought scenarios, leveraging the community organization council as a social space for collaborative water resource management; 2) enhancing participation mechanisms for subdistrict community organization councils in communicating community rights and water resource management. Community organization councils played a crucial role in fostering participation in water resource management and effectively communicating community rights under the 5S communication mechanism: Good Information, Good Communication, Good Creativity, Good Empowerment, and Good Participation.

This significantly enhanced community communication regarding water resource management.

Keywords: water resource management, community participation, water resource information, Suphan Buri Province

บทนำ

การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำถือเป็นประเด็นสำคัญที่ถูกให้ความสนใจในปัจจุบัน โดยเฉพาะการประสานกันระหว่างองค์ความรู้ในระดับท้องถิ่น วิถีชีวิตที่ถูกต้องไว้ด้วยแบบแผนวัฒนธรรมระดับพื้นที่ และบริบทสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่ทำให้รูปแบบของการจัดการทรัพยากรน้ำมีความแตกต่างกันออกไป (Ali, M. A. & Kamraju, M., 2024) การพิจารณาการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำถูกผูกโยงไว้กับสิทธิชุมชน (Community Rights) ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 โดยสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้กำหนดให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองบนฐานของการคำนึงถึงความหลากหลายของระบบนิเวศที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ ขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังได้กำหนดหน้าที่ให้กับรัฐเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ผ่านกลไกการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2563)

สิทธิชุมชนที่ถูกตีกรอบไว้ภายใต้ข้อบัญญัติทางกฎหมายที่เปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจำเป็นต้องมีความต้องเข้าใจในแง่ของความต้องการและทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวตรงกันข้ามกับวิถีคิดจากการกำหนดแนวทางจากบนลงล่าง (Top-down) (อมรา พงศาพิชญ์, 2563) สำหรับคนในชุมชนการตระหนักถึงสิทธิชุมชนจะถูกพัฒนาขึ้นผ่านกรอบของกระบวนการพัฒนา หรือปัญหาทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งนำมาสู่การเรียกร้องเคลื่อนไหวที่เป็นภาพแทนของการมีส่วนร่วมโดยตรงของคนในพื้นที่ในการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนเองก็มีระดับของการมีส่วนร่วมผ่านการเคลื่อนไหวที่พัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมจากระดับท้องถิ่นสู่ระดับชาติ (ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว และคณะ, 2546)

การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนจำเป็นต้องอาศัยทุนทางสังคม (Social Capital) ที่สร้างความไว้วางใจและเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้คนในชุมชนรู้สึกร่วมไปกับการมีส่วนร่วม ซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการก็ได้ตามความเหมาะสม

ของบริบทสังคมวัฒนธรรมในชุมชนนั้น ๆ โดยทุนทางสังคมได้ก่อรูปขึ้นเป็นปฏิบัติการการมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาสังคมได้อย่างยั่งยืน เนื่องจากผู้คนในชุมชนที่ถูกเชื่อมร้อยต่อกันด้วยการเป็นสมาชิก เครือข่ายล้วนมีเป้าหมายในประเด็นทางสังคมร่วมกัน (Bouma, J., Bulte, E. & van Soest, D., 2008; Liu, A. Q. & Besser, T., 2009; Son, J. & Lin, N., 2008)

ทุนทางสังคมสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายที่ได้รับการรับรองผ่านสถาบันทางกฎหมาย ดังเช่นสภาองค์กรชุมชนที่เป็นการรวมกลุ่มของชุมชนที่สามารถเกิดขึ้นได้จากการรวมตัวของ เครือข่ายคนในชุมชน หรืออาจเป็นการจัดตั้งขึ้นตามคำแนะนำของหน่วยงานต่าง ๆ ก็ได้ การเป็น เครือข่ายที่ถูกรับรองภายใต้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ได้นำมาซึ่งภารกิจหน้าที่ อย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะความสามารถพัฒนาขีดความสามารถของสภาองค์กรชุมชนในการ จัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นได้เป็น อย่างดี (สุรสิทธิ์ วชิรขจร, 2559)

ในแง่หนึ่งการเชื่อมโยงระหว่างการบริหารจัดการทรัพยากรที่เชื่อมโยงเข้ากับการ เมืองไทยในระดับจังหวัดกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ไว้ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการจัดการทรัพยากรภายในพื้นที่ ดังเช่นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานแห่งความทันสมัยของ สุพรรณบุรีผ่านถนนหนทางที่เปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่ไปอย่างสิ้นเชิง โดยการพัฒนาดังกล่าวถูกสนับสนุนภายใต้การขับเคลื่อนของบรรหาร ศิลปอาชา นักการเมืองระดับท้องถิ่น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกระตุ้นให้เกิดความชื่นชมและสร้างความไว้วางใจของคนในพื้นที่ที่นำมาสู่ การสร้างความชอบธรรมให้กับนักการเมืองระดับท้องถิ่น (Nishizaki, Y., 2006; 2008)

ปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในจังหวัดสุพรรณบุรีมีความซับซ้อน เนื่องจากพื้นที่มีความเสี่ยงต่อน้ำท่วมจากแม่น้ำท่าจีน (Thai PBS, 2564) และในขณะเดียวกันยังเผชิญกับ ปัญหาภัยแล้งในบางช่วงเวลา ด้วยเหตุนี้ การบริหารจัดการน้ำจึงต้องอาศัยแนวทางที่สามารถ ปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีแบบแผนการบริหาร จัดการน้ำที่เชื่อมโยงระหว่างระดับท้องถิ่นและส่วนกลางอยู่แล้ว (TNN, 2567) แต่ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการดังกล่าวยังมีข้อจำกัด ทั้งในด้านความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิในการจัดการ ทรัพยากรน้ำของชุมชนและกลไกที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดแนวทาง บริหารจัดการน้ำของพื้นที่ตนเอง

จากข้อจำกัดดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงตั้งประเด็นปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมุ่งศึกษาแนวทางการส่งเสริมบทบาทของ ชุมชนผ่านกลไกทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการพัฒนาสารสนเทศที่ช่วยสื่อสารสิทธิชุมชนในการ

บริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น งานวิจัยนี้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนสามารถมีบทบาทในการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของตนเอง อย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาสารสนเทศระดับชุมชนผ่านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ
2. เพื่อยกระดับกลไกการมีส่วนร่วมของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research: AR) โดยเป็นการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระดับท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องไปกับกับสร้างความรู้อย่างมีส่วนร่วม โดยอาจมีการกำหนดรูปแบบการทำงานผ่านองค์กรทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นฐานของการทำการวิจัย (Greenwood, D. J. & Levin, M., 2007) ในการศึกษาครั้งนี้กำหนดพื้นที่การวิจัยครอบคลุม 6 ตำบลสำคัญของจังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย 1) ตำบลจรเข้มใหญ่ 2) ตำบลลองครักษ์ 3) ตำบลตะค่า 4) ตำบลสาละ 5) ตำบลกฤษณา และ 6) ตำบลนางใหญ่ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อกำหนดเป้าหมายในสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันกับ 1) กลุ่มเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนตำบลในพื้นที่เป้าหมายตำบลละ 5 คน เป็นจำนวน 30 คน 2) กลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เป้าหมาย ตำบลละ 2 คน เป็นจำนวน 12 คน และ 3) กลุ่มอาสาสมัครชลประทานในพื้นที่เป้าหมาย ตำบลละ 3 คน เป็นจำนวน 18 คน รวมทั้งสิ้น 60 คน

ขั้นตอนที่ 2 การจัดอบรมเครือข่ายผู้นำชุมชนนักสารสนเทศกับการจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นการจัดอบรมเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ในการจัดการน้ำชุมชนโดยมีเทคโนโลยีเป็นฐานแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายนั้นได้สามารถตระหนักถึงจัดทำผังน้ำในพื้นที่ของตนเองได้ด้วยภูมิปัญญาและเทคโนโลยีสารสนเทศ

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติการจัดทำสารสนเทศการบริหารจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการจัดทำสารสนเทศการบริหารจัดการน้ำ โดยตัวแทนที่เข้าร่วมกิจกรรมในขั้นตอนที่ 1 จะเป็นกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมในขั้นตอนนี้ ในการจัดทำสารสนเทศมีการอาศัยข้อมูล

อ้างอิงจากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำเพื่อให้มีการข้อมูลเชิงปฏิบัติการอ้างอิงกลับไปยังการทำงานร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐได้

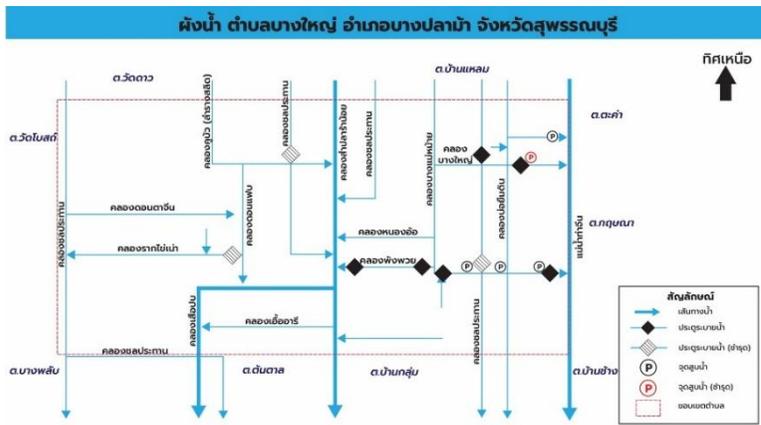
สรุปผลการวิจัย

การปฏิบัติการเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำภายในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม มีข้อค้นพบจากการวิจัยแบ่งออกเป็นดังนี้

1. สารสนเทศระดับชุมชนผ่านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ พบว่าผู้แทนชุมชนจาก 1) ตำบลจรเข้ใหญ่ 2) ตำบลองครักษ์ 3) ตำบลตะค่า 4) ตำบลสาละ 5) ตำบลกฤษณา และ 6) ตำบลนางใหญ่ ได้มีการจัดทำ “แผนที่น้ำระดับตำบลและแผนการบริหารจัดการน้ำ” ในพื้นที่ของตนเอง ผ่านการใช้พื้นที่สภาองค์กรชุมชนเป็นพื้นที่บูรณาการของการมีส่วนร่วม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไว้วางใจของประชาชนในพื้นที่ในการยินยอมและให้การยอมรับในสภาองค์กรชุมชนที่ถูกรับรองภายใต้กรอบทางกฎหมาย ในการจัดทำสารสนเทศระดับชุมชนผ่านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยการใช้กลไกสภาองค์กรชุมชนยังสะท้อนให้เห็นถึงการตอบสนองต่อข้อเรียกร้องและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ที่สังเกตเห็นว่าสภาองค์กรชุมชนมีความเข้าใจในองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำจนนำมาสู่ผลผลิตที่เป็นรูปธรรมในรายพื้นที่ดังนี้

1) ตำบลจรเข้ใหญ่ ในการจัดทำแผนที่น้ำระดับตำบลและแผนการบริหารจัดการน้ำของประชาชนในพื้นที่ตำบลจรเข้ใหญ่ได้มีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีส่วนร่วมบนฐานของการมองฉากทัศน์ (Scenario) เมื่อประสบปัญหา “น้ำแล้ง” ควบคู่ไปกับ “น้ำท่วม” ในสี่ประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย ประเด็นแรก การบริหารจัดการโครงสร้างและคลองร่วมกับตำบลข้างเคียงผ่านการหน่วงเวลาน้ำท่วมขังไม่เกิน 30-45 วัน ลดระดับความสูงของน้ำท่วมขังเหลือ 1.0-1.5 เมตร และขุดลอกโครงข่ายลำรางและคลองในพื้นที่เพื่อเพิ่มอัตราการระบายของน้ำในตำบล ประเด็นที่สอง บริหารจัดการประตูปรับน้ำขนาดเล็กในพื้นที่เพื่อกักเก็บน้ำในลำคลองในช่วงเวลาที่เหมาะสม โดยเฉพาะการขุดลอกแหล่งเก็บน้ำสาธารณะ ประเด็นที่สาม การลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตรและเพิ่มรายได้ด้วยการมีโครงสร้างสำหรับยกระดับน้ำเพื่อผันเข้าคลองแทนการสูบน้ำ และระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ ประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับการเพิ่มความมั่นคงด้านน้ำอุปโภคด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพระบบประปาหมู่บ้าน

6) ตำบลนางใหญ่ ในการจัดทำแผนที่น้ำระดับตำบลและแผนการบริหารจัดการน้ำของคนในพื้นที่ตำบลนางใหญ่ได้มีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีส่วนร่วมบนฐานของการมองฉากทัศน์ (Scenario) เมื่อประสบปัญหา “น้ำแล้ง” ควบคู่กับ “น้ำท่วม” ในสองประเด็นสำคัญ ได้แก่ ประเด็นแรก การบริหารจัดการจัดการระบบประปาเพื่ออุปโภคด้วยการซ่อมแซมระบบประปาหมู่บ้าน และเพิ่มระบบประปาหมู่บ้าน ประเด็นที่สอง การลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตรและเพิ่มพื้นที่กักเก็บน้ำภายใต้การมีโครงสร้างสำหรับยกระดับน้ำเพื่อผันเข้าคลองแทนการสูบน้ำ ระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ ก่อสร้างแก้มลิง และขุดลอกแหล่งน้ำ

ภาพที่ 6 แผนที่น้ำตำบลนางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี

จากปฏิบัติการจัดทำสารสนเทศการบริหารจัดการน้ำด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการนำเสนอผลการวิจัยจำแนกตามรายพื้นที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นว่า การที่ผู้คนในชุมชนมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับทางเดินของทรัพยากรน้ำจนก่อรูปขึ้นเป็นแผนที่ทางเดินน้ำที่ถูกวาดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนได้ส่งผลต่อการคิดต่อยอดบนฉากทัศน์ของการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน ซึ่งมีทั้งฉากทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐและปฏิบัติการที่เป็นวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ที่ยึดโยงเข้ากับแบบแผนของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำที่แตกต่างกันออกไป

ภาพที่ 7 สรุปภาพรวมแผนพัฒนาทรัพยากรน้ำร่วมกันในพื้นที่เป้าหมาย 6 ตำบล

2. การยกระดับกลไกการมีส่วนร่วมของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำผ่านแผนที่ทางเดินน้ำ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความไว้วางใจในการใช้สภาองค์กรชุมชนตำบลในการสื่อสารสิทธิชุมชนผ่านการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีส่วนร่วมจนเกิดผลผลิตที่เป็นรูปธรรมอย่างแผนที่ทางเดินน้ำระดับตำบลและแผนการบริหารจัดการน้ำ โดยสิทธิชุมชนในที่นี้สะท้อนให้เห็นผ่านการตระหนักถึงคุณค่าและการมีส่วนร่วมเพื่อบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยได้ถอดบทเรียนและนำเสนอแนวทางการยกระดับกลไกการมีส่วนร่วมไว้ออกเป็นประเด็นดังนี้

2.1 การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากภาคประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ส่งผลให้สภาองค์กรชุมชนตำบลได้เป็นพื้นที่ทางสังคมที่สามารถสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำได้เป็นอย่างดี สภาองค์กรชุมชนจึงเป็นภาคส่วนสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงประชาชนในพื้นที่กับการดำเนินงานของโครงการ และยังคอยสนับสนุนการสร้างพื้นที่เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนสามารถเข้าร่วมสื่อสารแลกเปลี่ยนกันและกันได้ ซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากในฐานะการเป็นผู้นำกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

2.2 การสร้างเครือข่ายการทำงานในพื้นที่ การเชื่อมโยงการทำงานกับภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่เป็นปัจจัยความสำเร็จในการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมภายใต้พื้นที่ของสภาองค์กรชุมชนตำบลในการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยในการวิจัยนี้ค้นพบเครือข่ายการทำงานร่วมกันประกอบด้วย สถาบันสารสนเทศและทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) หรือ สสน. อนุกรรมการและเลขานุการ คณะอนุกรรมการ ตสร. สิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพและการคุ้มครองบริโภค วุฒิสภา ซึ่งมีส่วนก่อให้เกิดการรวมกันเป็นเครือข่ายที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วม ในระดับที่

สามารถปรึกษาหารือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ เช่น กรมชลประทานที่ดูแลแหล่งน้ำในพื้นที่ โดยจะเป็นการให้ความสำคัญกับการสื่อสารสองทางระหว่างชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้แต่ละฝ่ายได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น นำข้อมูลของแต่ละฝ่ายมาถ่ายทอดให้เกิดเป็นข้อมูลกลาง ชุมชนจะสามารถสื่อสารความต้องการของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและหาจุดร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ สร้างคุณประโยชน์ และสร้างความสบายใจให้แก่ทุก ๆ ฝ่ายได้เท่าเทียมกันมากที่สุด เป็นการยกระดับกลไกโดยอาศัยการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นประชาชนในพื้นที่ หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และคณะวิจัยที่สนับสนุนองค์ความรู้และเครื่องมือการสื่อสาร ในการร่วมผลักดันให้เกิดการสื่อสารและการมีส่วนร่วมจากเครือข่ายอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2.3 แนวทางการยกระดับกลไกการมีส่วนร่วมของสภาองค์กรชุมชนตำบล จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่ดำเนินโดยการวิจัยครั้งนี้ได้พัฒนาแนวทางการยกระดับกลไกการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำผ่านการเสริมพลัง (Empowerment) ที่พัฒนาขึ้นเป็นโมเดล “กระบวนการสื่อสาร “5ส” กับการจัดการทรัพยากรน้ำ”

1) สารสนเทศดี เป็นการเตรียมความพร้อมด้านข้อมูลสารสนเทศ และองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับผู้ร่วมเรียนรู้ให้สามารถดึงดูจุดใจกลุ่มที่เป็นคู่สนทนาหรือเป็นผู้รับสาร เช่น การพัฒนาแผนที่ทางเดินน้ำโดยยึดชุมชนเป็นฐาน

2) สื่อสารดี เป็นการเตรียมความพร้อมในการจัดทำแนวทางการสื่อสาร รวมทั้งยังจำเป็นต้องฝึกฝนในการนำเสนอให้ราบรื่น ดึงดูจุดใจและแสดงให้เห็นความจริงใจในการสื่อสารกับผู้รับสาร

3) สร้างสรรค์ดี เป็นการพัฒนาการนำเสนอให้มีข้อมูลสารสนเทศ ภาพเคลื่อนไหว หรือคู่มือที่สรุปองค์ความรู้เพื่อให้คู่สนทนาหรือผู้รับสารให้ความสนใจในการรับฟัง

4) เสริมพลังดี หมายถึง ข้อมูลของการสื่อสารต้องเปิดพื้นที่และสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้รับฟังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อตนเองและส่วนร่วมในอนาคตได้ จึงจะดึงดูจุดใจให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงาน เช่น การพัฒนาเครือข่ายที่เข้มแข็งทั้งภายใน ภายนอก และระหว่างชุมชนเพื่อให้เกิดพลังแห่งการขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) ส่วนร่วมดี เป็นการออกแบบกระบวนการสื่อสารให้เป็นปฏิสัมพันธ์ที่พร้อมรับฟังปัญหา และถ้อยที่ถ้อยอาศัยในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อให้เป้าหมายการดำเนินงานคือการพัฒนาเพื่อส่วนรวมบรรลุเป้าหมายได้

อภิปรายผลการวิจัย

จากข้อค้นพบการวิจัยที่สะท้อนให้เห็นถึงขีดความสามารถของการรวมตัวกันขึ้นเป็นเครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำช่วยทำให้คนในชุมชนมีความเข้าใจและตระหนักถึงการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน โดยผู้คนในชุมชนจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในการอ่านแผนที่ทางเดินน้ำควบคู่ไปกับฉากทัศน์ในการมองภาพของการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันที่จะนำไปสู่การใช้ประโยชน์เชิงทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันกลไกการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำยังมีความน่าสนใจในแง่ของการอาศัยพื้นที่ทางสังคมในการแลกเปลี่ยนความคิดผ่านสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไว้วางใจของคนที่อยู่ในชุมชนที่มีต่อเครือข่ายทางสังคมที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ

เครือข่ายทางสังคมในฐานะทุนทางสังคมยังคงมีพลังในการอธิบายการมีส่วนร่วมของชุมชนภายใต้การตระหนักรู้ถึงสิทธิชุมชนที่เป็นภาพแทนของปฏิบัติการพลเมือง (Civic Action) ในระดับท้องถิ่น (Son, J. & Lin, N., 2008) โดยเครือข่ายทางสังคมยังได้ก่อให้เกิดการกระทำร่วมกัน จนอาจพัฒนากลายเป็นกลุ่มทางสังคมที่ได้รับการรับรองจนก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจร่วมด้วย ทั้งนี้ เครือข่ายทางสังคมที่ถูกพิจารณาในนิยามความหมายที่ใกล้เคียงกันกับทุนทางสังคม จำเป็นต้องอาศัยการเชื่อมโยงไปยังทุนอื่น ๆ ที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางจิตวิทยา (Jearajit, C., et.al., 2024) ซึ่งจะช่วยเติมเต็มช่องว่างของการทำความเข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เป็นการดำเนินการของเครือข่ายทางสังคมได้เป็นอย่างดี

ในมิติของสภาองค์กรชุมชนจะเห็นได้ว่าการที่ผู้คนในชุมชนได้มอบความไว้วางใจเชื่อใจให้กับการเป็นพื้นที่กลางในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเห็นจะต้องเกิดขึ้นภายใต้องค์ประกอบของการมีความรู้ความเข้าใจในทรัพยากรของพื้นที่ที่เป็นภารกิจหนึ่งของสภาองค์กรชุมชนเมื่อได้รับการจัดตั้งอย่างเป็นทางการแล้ว ขณะเดียวกันความไว้วางใจก็เกิดขึ้นจากภาวะผู้นำ (Leadership) ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมองค์กรที่ผู้นำจะสามารถเปลี่ยนความสามารถของตนให้เป็นความไว้วางใจเชื่อใจและมุ่งสู่เป้าหมายที่เกิดขึ้นมาได้มากน้อยเพียงใด ในแง่ของผลลัพธ์ของสภาองค์กรชุมชนมักสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมได้เป็นอย่างมาก (สุรสิทธิ์ วชิรขจร, 2559)

องค์ความรู้ใหม่

กระบวนการสื่อสาร “5ส” กับการจัดการทรัพยากรน้ำ เป็นกระบวนการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำยังจำเป็นต้องอาศัยการผลักดันกิจกรรมการมีส่วนร่วมในพื้นที่

ภาพที่ 8 กระบวนการสื่อสาร “5ส” กับการจัดการทรัพยากรน้ำ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สำนักงานจังหวัดสุพรรณบุรี ควรจัดตั้งคณะทำงานเพื่อบูรณาการการสื่อสารสิทธิชุมชนและการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรน้ำภาคประชาชน โดยเป็นคณะทำงานที่สามารถสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับสภาองค์กรชุมชนได้โดยตรง เพื่อให้ลดขั้นตอนการประสานงานและสนับสนุนการสร้างเครือข่ายด้านการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน

2. หน่วยงานด้านการจัดการน้ำระดับชาติ อาทิ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน) ควรร่วมมือกับคณะกรรมการติดตาม เสนอแนะ และเร่งรัดการปฏิรูปประเทศ และการจัดทำและดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติ พัฒนาแผนปฏิบัติการการสื่อสารสิทธิชุมชนและการจัดการทรัพยากรน้ำพื้นที่ต้นแบบของอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อเป็นแนวทางการยกระดับพื้นที่ต้นแบบการสื่อสารกับการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชน

3. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ควรสนับสนุนให้สภาองค์กรชุมชนขยายบทบาทการทำงานที่เป็นพื้นที่กลางของการสร้างความไว้วางใจในการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการทรัพยากรน้ำ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ควรร่วมมือกับมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ดำเนินการขยายพื้นที่ต้นแบบการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำให้ครอบคลุมทั้งจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อให้เกิดการเรียนรู้บทบาทการสื่อสารสิทธิชุมชนตั้งระดับต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีน

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “สภาองค์กรชุมชนตำบลต้นแบบด้านการสื่อสารสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรน้ำพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

เอกสารอ้างอิง

- ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว และคณะ. (2546). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันพระปกเกล้า.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2563). *สิทธิชุมชน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สุรสิทธิ์ วชิรขจร. (2559). การประเมินการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 11(2), 31-58.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2563). มานุษยวิทยา สิทธิมนุษยชน และการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารวิจัยสังคม*, 43(1), 1-30.
- Ali, M. A. & Kamraju, M. (2024). *The Role of Community Participation in Sustainable Integrated Water Resources Management: Challenges, Opportunities, and Current Perspectives*. In Entropy and Energy Dissipation in Water Resources. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-031-62079-9_18

- Bouma, J., Bulte, E. & van Soest, D. (2008). Trust and cooperation: Social capital and community resource management. *Journal of Environmental Economics and Management*, 56(2), 155-166. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2008.03.004>
- Greenwood, D. J. & Levin, M. (2007). *Introduction to Action Research: Social Research for Social Change*. (2nd edition). Thousand Oaks, California : Sage Publications.
- Jearajit, C., Panyachit, S., Wanitchanon, P., Promjittiphong, C., Soonsinpai, T. & Rungsiyanont, S. (2024). Stay Active, Do Not Retire: Strategies for Older Persons to Remain in the Workforce in Community Enterprise in Thailand. *Journal of Population and Social Studies*, 33, 301–316. <http://doi.org/10.25133/JPSSv332025.016>
- Liu, A. Q. & Besser, T. (2009). Social Capital and Participation in Community Improvement Activities by Elderly Residents in Small Towns and Rural Communities. *Rural Sociology*, 68(3), 343-365. <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.2003.tb00141.x>
- Nishizaki, Y. (2006). The Domination of a Fussy Strongman in Provincial Thailand: The Case of Banharn Silpa-archa in Suphanburi. *Journal of Southeast Asian Studies*, 37(2), 267–291. <https://doi.org/10.1017/S0022463406000555>
- Nishizaki, Y. (2008). Suphanburi in the Fast Lane: Roads, Prestige, and Domination in Provincial Thailand. *The Journal of Asian Studies*, 67(2), 433–467. <https://doi.org/10.1017/S0021911808000661>
- Son, J. & Lin, N. (2008). Social capital and civic action: A network-based approach. *Social Science Research*, 37(1), 330-349. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.12.004>
- Thai PBS. (2564). *น้ำท่วมสุพรรณบุรีหนักสุดในรอบ 10 ปี เขื่อนกระเสียว น้ำเต็ม 100%.* เข้าถึงได้จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/308724>
- TNN. (2567). *สานต่อ ‘พ่อบรรหาร’ เปิดสูตรจัดการน้ำ ‘สุพรรณบุรีโมเดล’ ที่นายกฯ ยังเอ่ยปากชม!* เข้าถึงได้จาก <https://www.tnnthailand.com/news/tnnexclusive/165983/>